

Подвиг і жертвовність народу у Другій світовій війні

Чотири роки тому в календарі з'явилася ще одна пам'ятна дата, встановлена указом глави держави «з метою вшанування героїчного подвигу і жертвовності українського народу в Другій світовій війні». Відтоді 28 жовтня відзначаємо як День визволення України від фашистських загарбників. Того осіннього дня у далекому вже 1944-му відлунали останні залпи Великої Вітчизняної війни на території України, бої за визволення якої тривали понад півтора року. У перших відбитих у ворога містах, районах й областях України вже відзначили 70-річчя їх визволення від нацистської окупації, а упродовж року такі урочисті заходи пройдуть і в решті регіонів країни. Редакція «Віча» планує згадати яскраві сторінки героїчного минулого в низці публікацій, перша з яких розповідає про Чернігівсько-Прип'ятську операцію. Хоча вона не надто знана, однак створила передумови для подальшого визволення Києва і другого етапу битви за Дніпро.

48

Перерваний прорив

Чернігівсько-Прип'ятська операція 26 серпня – 30 вересня 1943 року

Масштабні наступальні операції Червоної армії стали можливими після перемоги в Курській битві, яка змусила вермахт полишити надії на перехоплення ініціативи й спрямувати зусилля на те, щоб побудувати міцну лінію оборони, в якій важливу роль мали відігравати природні перешкоди, передовсім великі річки. Особливого значення німецьке командування надавало лінії захисту вздовж Дніпра, яку воно вважало основою стратегічного оборонного рубежу, що дістав назву «Східний вал».

Олександр ЛУГОВСЬКИЙ,
кандидат історичних наук

Натомість Ставка Верховного Головнокомандування прагнула максимально скористатися перемогою в Курській битві. Червоній армії належало розгорнути наступ на фронті від Великих Лук до Азовського моря: зокрема, військам Центрального, Воронежського та Степового фронтів поставили завдання визволити Лівобережну Україну, вийти до Дніпра, форсувати його та захопити плацдарми на правому березі річки, го-

туючи умови для визволення Правобережної України.

На початок Чернігівсько-Прип'ятської операції, яку вважають першим етапом битви за Дніпро, до складу Центрального фронту (командувач – генерал-полковник К. Рокоссовський) входили 7 армій, зокрема одна танкова й одна повітряна. В операції взяли участь 35 стрілецьких, 3 повітрянодесантні та 1 протитанкова винищувальна дивізія,

1 механізований і 3 танкові корпуси, 3 стрілецькі й 3 танкові бригади. Загальна чисельність військ фронту становила 579 тисяч 600 осіб.

Із німецького боку військам Центрального фронту протистояли: на півночі – частина військ 9-ї польової армії зі складу групи армій «Центр» генерал-фельдмаршала фон Клюге;

у центрі – 2-а польова армія у складі двох армійських корпусів,

Переправа через Дніпро

семи піхотних дивізій групи армій «Центр»;

на півдні – частина військ 4-ї танкової армії зі складу групи армій «Південь» генерал-фельдмаршала фон Манштейна.

На головному напрямку удару німецькі війська облаштували потужний оборонний рубіж, перший ешелон якого проходив по річках Сев і Сейм, а другий – по Дніпру й Сожу. Усі населені пункти перетворили на форпости опору, пристосовані до кругової оборони.

На підготовку до операції було відведено десять діб. Директивою Ставки Верховного Головнокомандування від 22 серпня 1943 року Центральному фронту поставлено завдання здійснити наступ у південно-західному напрямку на Шостку, Бахмач, Ніжин, Київ, форсувати річки Десну й Дніпро та у взаємодії з Воронежським фронтом оволодіти Києвом. На початку передбачалося завдати головний удар на новгород-сіверському напрямку.

Центральний фронт розпочав наступ 26 серпня 1943 року. Підрозділи 65-ї та 2-ї танкової армій рушили на Севськ. Тут же діяла й 16-а повітряна армія. Наступ підтримували флангові з'єднання 48-ї і 60-ї армій, що примикали до ударного угруповання.

Із великими труднощами вдалося оволодіти Севськом. Німецьке командування перекинуло в цей район дві піхотні й дві танкові дивізії, які завдали на захід від міста сильний фланговий контрудар і зупинили просування радянських військ, що за шість днів змогли вклинитися в німецьку оборону лише на 20–25 кілометрів.

Геть по-іншому розвивалися події на глухівському напрямку, що вважався допоміжним і планувався з метою відволікти ворожі війська, які протистояли головному ударові. Рішення про цей наступ силами 60-ї армії Івана Черняховського прийняли 28 серпня (це стало для німців цілковитою несподіванкою), і 30 серпня радянські війська визволили Глухів. До початку вересня вони пройшли з боями 60 кілометрів, в тому числі вже й територією України. Костянтин Рокоссовський, ознайомившись зі становищем на місці, прийняв сміливе рішення перенести напрямок головного удару в зону прориву 60-ї армії, на посилення якої відразу було перекинуто 2-у танкову і 13-у армії, 4-й артилерійський корпус, інші частини. Туди ж було перенацілено основну кількість бойових вильотів 16-ї повітряної армії. Передислокацію проводили в надзвичайно швидкому темпі, не припиняючи боїв по всій лінії фронту, щоб не допустити відповідного перегруповання супротивника.

Ці маневри дали змогу військам Центрального фронту здійснити стрімкий наступ на конотопському напрямку: 3 вересня вони вийшли до Десни на південь від Новгород-Сіверського, з ходу форсували Сейм і 6 вересня визволили Конотоп, 7 вересня – Борзну, 9 вересня – Бахмач (у районі якого було оточено й розгромлено чотири німецькі піхотні дивізії), 15 вересня – Ніжин. Просування військ на цьому напрямку за 20 діб становило 230 кілометрів! Німецьке командування, стурбоване загрозами, що їх спричинив прорив армії Черняховського на стику груп армій «Центр» і «Південь», ввело в бій дві танкові, три піхотні дивізії та значні сили авіації. Однак підведення цих з'єднань відбувалося розрізняючи, вони не змогли кардинально змінити перебіг бойових дій і були розбиті поодиночі.

Війська правого крила фронту на колишньому напрямку головного удару, скориставшись успіхом на конотопському напрямку, також вийшли до Десни. 13-а армія отримала завдання наступати вздовж лівого бе-

Фабрика **Віче**
журналу

Костянтин Костянтинович РОКОССОВСЬКИЙ. Маршал Радянського Союзу (1944), маршал Польщі (1949), двічі Герой Радянського Союзу, кавалер ордена Перемоги. Народився 21 грудня 1896 року у Великих Луках Псковської області. Учасник Першої світової війни 1914–1918 років. Під час громадянської війни (1918–1920) – командир кавалерійського ескадрону і полку. У серпні 1937 року заарештований за підозрою у зв'язках із іноземною розвідкою. Звільнений у березні 1940 року й повністю відновлений у громадянських правах. Під час Великої Вітчизняної війни командував армією, Брянським, Донським, Центральним, 1-м і 2-м Білоруським фронтами. У 1956–1957 і 1958–1962 роках – заступник міністра оборони СРСР. Помер 3 серпня 1968 року.

Радянські воїни ведуть бій на північ від Києва. 1943 р.

рега, форсувати Десну поблизу Чернігова, після чого з ходу форсувати Дніпро й захопити плацдарм на його правому березі. А 65-а армія, форсувавши з ходу цю річку, визволила 16 вересня Новгород-Сіверський, падіння якого й тут відкрило вихід на оперативний простір. Організовану оборону ворога було зламано, темпи наступу різко зросли. Війська фронту по всій лінії наступу стрімко тиснули ворожі сили до Дніпра.

Тим часом сусідні правофлангові армії Воронежського фронту вели бої тільки на рубежі Ромни – Лохвиця, відстаючи від лівого крила Центрального фронту на 100–120 кілометрів. Між військами двох фронтів утворився величезний розрив. Черняхівський був змушений відволікти частину сил для захисту розтягнутих флангів, тим самим послаблюючи ударне угруповання. Рокоссовський оперативно реагував на зміну ситуації, передаючи туди дедалі більше військ. 6 вересня до складу сил фронту з резерву Ставки було передано 61-у армію, яку ввели між 65-ю та 13-ю арміями на чернігівському напрямку. 21 вересня війська лівого крила фронту з ходу форсували Десну на південь від Чернігова й оволоділи містом. 13-а армія вийшла на берег Дніпра та 22 вересня форсувала його в межиріччі Дніпра і Прип'яті й на 23 вересня вже займала на правому березі плацдарм завглибшки 35 і завширшки 30–35 кілометрів. Біля гирла річок Тетерів і Димер Дніпро форсували війська 60-ї армії, створивши плац-

дарм завглибшки 12–15 і завширшки 20 кілометрів. Дорогу на Київ було відкрито. У цих умовах для його оборони ворог не мав достатніх сил.

Однак радянське Верховне Головнокомандування належно не скористалося з такого, без перебільшення, грандіозного успіху. За директивою Й. Сталіна від 28 вересня Центральный фронт був перенацілений з київського на гомельський напрямок. Завдання визволити Київ доручили Воронежському фронту Миколи Ватутіна. А Рокоссовський до кінця життя був переконаний, що його війська змогли б визволити Київ у вересні 1943 року, й оцінював рішення Сталіна про перенацілювання фронтів як велику помилку. Про це потім він згадував у мемуарах: «Я вважав за свій обов'язок зателефонувати Сталіну. Сказав, що не розумію причини такої зміни розмежувальної лінії. Той відповів коротко: це зроблено на вимогу товаришів Жукова і Хрущова, вони перебувають там, їм видніше. Така відповідь ясності не внесла. Але уточнювати не було ані часу, ані жодної потреби».

Завдання, поставлені Ставкою, було повністю виконано до 30 вересня 1943 року. А 5 жовтня Ставка прийняла рішення про передачу 13-ї армії М. Пухова і 60-ї І. Черняхівського із зайнятими ними ділянками Воронежському фронту. Центральный фронт було перейменовано на Білоруський і покладено на нього нові завдання. «Швидке просування військ нашого лівого крила на київському напрямку змусило ворога поспішно відводити

свої дивізії, що діяли проти Воронежського фронту, – констатував Рокоссовський. – Це, звичайно, неабияк допомогло сусідові. І все-таки шкода, що нам не дозволили завдати удару у фланг та тил ворожих військ, використовуючи навісне положення частин 60-ї армії. У цьому разі ми змогли б не тільки ефективніше допомогти сусідові, а й не дали б ворогові відвести війська за Дніпро».

Отже, результатом Чернігівсько-Прип'ятської операції став розгром німецьких військ, що протистояли наступу, форсування Дніпра, захоплення плацдармів на його правому березі, велика допомога сусіднім фронтам. Радянські війська під час операції втратили вбитими й пораненими 141,4 тисячі осіб. Ця операція може слугувати прикладом героїзму рядових бійців і командирів, воєнного мистецтва нової генерації воєначальників, до когорти яких належав Іван Черняхівський, а також, на жаль, і прапорщиків Верховного Головнокомандування, котре ще не усвідомлювало, як закріпити й найефективніше використати результати стрімкого переможного наступу.

Джерела

1. История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941–1945: В 6-ти т. – Т. 3. – М: Воениздат, 1961.
2. Манштейн Э. Утерянные победы. – М.: АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 1999.
3. Рокоссовский К. К. Солдатский долг. – М.: Воениздат, 1988.
4. Русский архив. Великая Отечественная, 1943. Том 5(3). – М.: ТЕРРА, 1999 – документы 303, 312, 314, 332, 337.
5. Советская военная энциклопедия: В 8-ми т. – Т. 8. – М: Воениздат, 1976–1981.
6. Шарипов А. Судьба полковника. – М.: Воениздат, 1988.

Зйомка Миколи БіЛОКОПИТОВА.

Фото з фондів Національного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років.

Добірка **Віче**
журналу

Іван Данилович ЧЕРНЯХОВСЬКИЙ. Генерал армії (1944). Народився 16 червня 1906 року в Умані (нині Черкаської області) в родині українського робітника-залізничника. У Червоній армії з 1924 року. Загинув 18 лютого 1945 року, діставши смертельне поранення в бою за визволення Польщі. Двічі Герой Радянського Союзу, нагороджений орденом Леніна, чотирма орденами Червоного Прапора та іншими нагородами.